

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΚΥΡΙΕΣ ΑΙΤΙΕΣ, ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

1. Εισαγωγή: Η Ανάγκη Αποτελεσματικής Καταπολέμησης των Διακρίσεων ¹

Οι διακρίσεις αντιτίθενται στις πιο θεμελιώδεις αξίες μιας σύγχρονης κοινωνίας. Αποτελούν απειλή για τη δημοκρατία, η οποία στηρίζεται στην ιδέα μιας κοινωνίας όπου οι αυθαίρετες ιεραρχίες και προτιμήσεις, βασισμένες π.χ. στο γένος, την εθνική προέλευση και τον πλούτο έχουν απορριφθεί με στόχο την επίτευξη της ισότητας. Η δημοκρατία αναγνωρίζει την ίση αξία και τα ίσα δικαιώματα όλων των πολιτών, αντίθετα από τα διάφορα αυταρχικά συστήματα διακυβέρνησης. Η Ισότητα, με την απαγόρευση της διάκρισης, αποτελεί επίσης τον ακρογωνιαίο λίθο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων: όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα ανήκουν σε όλους, χωρίς διάκριση για οποιοδήποτε λόγο και έτσι το νόημα της ισότητας ενσωματώνεται οπωσδήποτε στην έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το δικαίωμα όλων των προσώπων στην ισότητα απέναντι στο νόμο και την προστασία κατά της διάκρισης, αποτελεί το οικουμενικό ανθρώπινο δικαίωμα, που αναγνωρίζεται σε διάφορα κείμενα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως πχ. στη Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (UDHR). Η απαγόρευση της διάκρισης είναι ένα ακόμα απαραίτητο στοιχείο των εθνικών νομικών συστημάτων, δεδομένου ότι επιδιώκει να αποκλείσει την αυθαιρεσία στη λήψη αποφάσεων, ενισχύοντας την καθολικότητα και προβλεψιμότητα στη λήψη αποφάσεων και επομένως και τη λειτουργία του νομικού συστήματος.

Από κοινωνικής άποψης, η προστασία ιδιαίτερα των εθνικών, φυλετικών και θρησκευτικών μειονοτήτων είναι ακόμη ένα θέμα εθνικής και διεθνούς ασφάλειας. Οι πρώτες συμφωνίες για την αντιμετώπιση και τα δικαιώματα των μειονοτήτων εισήχθησαν στις συνθήκες ειρήνης, προκειμένου να ενισχύσουν τη διεθνή σταθερότητα που θα είχε τεθεί σε κίνδυνο, αν μια μειονότητα που συνδεόταν με μια άλλη χώρα είχε αντιμετωπιστεί δυσμενώς. Σήμερα η έμφαση έχει κατά κάποιο τρόπο μετατοπισθεί, από τη βελτίωση της διεθνούς στην εθνική ασφάλεια, καθώς η ίση προστασία για όλα τα τμήματα της κοινωνίας και η προώθηση των καλών σχέσεων μέσα σε μια κοινότητα, θεωρούνται πρωταρχικοί στόχοι για το καλό της εθνικής ακεραιότητας και ασφάλειας.

Η διάκριση δεν διαμορφώνει μόνο μια απειλή για την κοινωνία, αλλά και για το άτομο που υφίσταται μια τέτοια δυσμενή μεταχείριση. Η διάκριση είναι μια άμεση άρνηση της ίσης αξίας του θύματος και με αυτή τη μορφή, η πράξη της διάκρισης έχει μια διπλή αρνητική επίπτωση: την άρνηση ενός δικαιώματος, υπηρεσίας ή αγαθού, στο οποίο το πρόσωπο έχει δικαίωμα και την άρνηση της πλήρους και ισότιμης αξίας του ίδιου του προσώπου. Με αυτή τη μορφή, είναι μια παραβίαση της ταυτότητας του ατόμου. Η διάκριση γίνεται σοβαρότερη από το γεγονός ότι πραγματοποιείται συχνά για λόγους που δεν υπόκεινται σε επιλογή, όπως είναι η εθνική ή φυλετική προέλευση, το φύλο, ή ανικανότητα, η ηλικία, ο σεξουαλικός προσανατολισμός. Οι συνέπειες της διάκρισης

συμβαδίζουν με τη σοβαρότητα της παράβασης: η διάκριση έχει μια αιτιώδη σχέση π.χ. με την αλλοτρίωση, τον αποκλεισμό, τον ριζοσπαστισμό και μειωμένη ψυχολογική ευημερία.

Η σημασία της καταπολέμησης των διακρίσεων, έχει μόλις πρόσφατα αυξηθεί και οφείλεται σε διάφορους παράγοντες. Η κατανόησή μας ως προς τη φύση και τις αιτίες των διακρίσεων έχει βελτιωθεί κυρίως με δύο τρόπους: κατ' αρχάς, οι λόγοι των διακρίσεων, που αναγνωρίζονται ρητά στο εθνικό και το διεθνές δίκαιο, έχουν επεκταθεί πέρα από τα αρχικά αίτια, που ήταν το γένος και η εθνική προέλευση, έτσι ώστε να περιλαμβάνουν και άλλα αίτια, όπως το σεξουαλικό προσανατολισμό, την ηλικία, την ανικανότητα κλπ. Δεύτερον, η έννοια της διάκρισης έχει γίνει ευρύτερη, ώστε να καλύπτει την αποκαλούμενη έμμεση διάκριση, η οποία δεν εστιάζεται σε μεροληπτικές προθέσεις αλλά στα μεροληπτικά αποτελέσματα, τα οποία είναι πιο δύσκολο να αναγνωριστούν και να καταπολεμηθούν. Στον τομέα της εθνικής, θρησκευτικής και γλωσσικής διάκρισης, η αυξανόμενη σημασία του αγώνα κατά της διάκρισης είναι ως ένα σημείο αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης που φέρνει κοντά όλο και περισσότερους ανθρώπους με διαφορετική πολιτιστική, θρησκευτική και “φυλετική”² προέλευση³

Ο Νόμος είναι ένα από τα πιο σπουδαία, αν όχι το σημαντικότερο, εργαλεία στον αγώνα κατά της διάκρισης. Για το λόγο αυτό, είναι σημαντικό να υπάρχουν νόμοι κατά της διάκρισης και οι νόμοι αυτοί να εφαρμόζονται κατάλληλα. Το δικαστικό σύστημα διαδραματίζει έναν θεμελιώδη ρόλο, δεδομένου ότι αντιπροσωπεύει την εξουσία και τη δημόσια τάξη και σ' αυτό έχει ανατεθεί το έργο της παροχής νομικών μέτρων προστασίας στα θύματα των διακρίσεων. Για τον ίδιο λόγο, οι δικηγόροι που αναλαμβάνουν περιπτώσεις διακρίσεων έχουν το ιδιαίτερο καθήκον να εξασφαλίσουν ότι αποτελούν ένα αποτελεσματικό μέρος της λύσης, διαφορετικά αποτελούν ένα μέρος του προβλήματος.

Το μεγαλύτερο εμπόδιο για την περαιτέρω βελτίωση ή την επίτευξη καλύτερου αποτελέσματος, σε οποιοδήποτε τομέα, είναι η ικανοποίηση με την παρούσα κατάσταση. Αυτό ισχύει και στον αγώνα εναντίον όλων των ειδών διάκρισης. Το μεγαλύτερο εμπόδιο για την επίτευξη της ισότητας είναι η λανθασμένη πεποίθηση ότι η ισότητα έχει ήδη επιτευχθεί.

2. Κύριες μορφές Διακρίσεων

2.1. Διαφορετικές απόψεις για την Ισότητα και τις Διακρίσεις

Όπως είναι σαφές από το πιο πάνω κείμενο, η έννοια της ισότητας και η αντίστοιχη έννοια της μη-διάκρισης συνδέονται στενά με τις θεμελιώδεις πτυχές της κοινωνίας. Για το λόγο αυτό, πολλά Συντάγματα ορίζουν ότι η ισότητα ή η ισότητα απέναντι στο νόμο είναι μια θεμελιώδης αξία του κράτους. Αντίθετα με αυτό που πολλοί άνθρωποι πιστεύουν, δεν υπάρχει κάποια μοναδική θεωρία ή αντίληψη για την ισότητα, ή τη φιλοσοφία, ή την πολιτική, ή το νόμο.

Ένας θεμελιώδης διαχωρισμός μπορεί να γίνει μεταξύ τριών διαφορετικών αντιλήψεων για την ισότητα: *επίσημη ισότητα*, *ισότητα των αποτελεσμάτων* και *ισότητα της ευκαιρίας*. Η *επίσημη ισότητα* είναι διαδικαστική και απαιτεί συνεπή αντιμετώπιση. Η ουσία αυτής της αντίληψης είναι ότι οι όμοιοι πρέπει να αντιμετωπίζονται με

τον ίδιο τρόπο. Αυτή η προσέγγιση επιβάλλεται με μια αυστηρή απαγόρευση των διακρίσεων. Η προσέγγιση της *επίσημης ισότητας* απεικονίζεται από τη τυφλή θεά της δικαιοσύνης: ο καθένας είναι ίσος μπροστά στο νόμο, ανεξάρτητα από π.χ. το φύλο ή την εθνική προέλευση.⁴ Η *ισότητα των αποτελεσμάτων* είναι ουσιαστική και στοχεύει σε μια δίκαιη κατανομή των πραγματικών οφελών. Ενδιαφέρεται για το τελικό αποτέλεσμα των διαφορετικών πολιτικών, επιβάλλοντας την προδοκία ότι, για παράδειγμα, οι εθνικές μειονότητες θα αντιπροσωπεύονται αναλογικά στο εργατικό δυναμικό.⁵ Για να επιτύχει αυτό το αποτέλεσμα επιτρέπει τη χρήση π.χ. των ποσοτώσεων. Η προσέγγιση της *ισότητας των αποτελεσμάτων* είναι κριτική απέναντι στην προσέγγιση της επίσημης ισότητας, επειδή η ταυτόσημη μεταχείριση στην πράξη διαιωνίζει τις υπάρχουσες ανισότητες, που έχουν προκύψει από προηγούμενες ή τρέχουσες διακρίσεις. Η *ισότητα της ευκαιρίας* επιδιώκει να βρει ένα μέσο δρόμο μεταξύ αυτών των δύο εναλλακτικών και επιδιώκει να εξισώσει την αφετηρία από την οποία οι άνθρωποι θα πρέπει κατ' αρχήν να αντιμετωπίζονται με βάση την επίσημη ισότητα. Η *ισότητα της ευκαιρίας* εστιάζεται όχι μόνο στην εξομάλυνση των πεδίων εφαρμογής, αλλά και στην εξάλειψη των προκαταλήψεων και των διαδικασιών, που οδηγούν σε μεροληπτικές εκβάσεις.⁶

Αυτές οι διαφορετικές έννοιες της ισότητας απεικονίζουν τις διαφορετικές έννοιες της δικαιοσύνης. Η υιοθέτηση μιας ορισμένης προσέγγισης είναι κατά ένα μεγάλο μέρος πολιτιστικό θέμα. Όπως ο Martin MacEwan έχει επισημάνει, η υιοθέτηση μιας ορισμένης αντίληψης της ισότητας, φαίνεται να είναι περισσότερο θέμα των επικρατούσων κοινωνικών αξιών, παρά προϊόν της εφαρμοσμένης λογικής.⁷ Η απουσία ενός συνεκτικού πλαισίου, λόγω των διαφορετικών προσεγγίσεων που υιοθετούνται από τα κράτη, δεν έχει προκαλέσει κάποιο σημαντικό εμπόδιο για την υιοθέτηση διεθνών προτύπων σ' αυτό τον τομέα: η πρακτική ανάγκη έχει οδηγήσει τα κράτη να υιοθετούν τα διεθνή νομικά πλαίσια, για να ενισχύσουν την ισότητα και για να καταπολεμήσουν τις διακρίσεις. Θεωρείται σημαντικότερο να εργαστούν για την εξάλειψη των διακρίσεων, από το να συμφωνήσουν σε μια απόλυτα κοινή προσέγγιση σ' αυτά τα ζητήματα. Το διεθνές νομικό πλαίσιο, που θα συζητηθεί στο Κεφάλαιο III αυτού του εγχειριδίου, είναι καλά καθορισμένο και ανεπτυγμένο αν και όχι απολύτως συνεκτικό.

2.2. Άμεση, Έμμεση και Θεσμική Διάκριση και η Θετική δράση

Η διάκριση ως έννοια έχει συνδεθεί με διαφορετικά επίθετα, όπως *άμεση / έμμεση, θεσμική, συστηματική, ενεργή / παθητική και αντίστροφη διάκριση*, προκειμένου να περιγραφεί το περιεχόμενο της. Για τους σκοπούς αυτού του εγχειριδίου, είναι ουσιαστικό να γίνει κατανοητή η διαφορά μεταξύ της *άμεσης, έμμεσης* και *θεσμικής διάκρισης*. Πρέπει να σημειωθεί ότι ορισμοί και χαρακτηρισμοί αυτών των όρων σε διαφορετικά εθνικά και διεθνή νομικά όργανα ποικίλλουν, δηλ. δεν υπάρχει ένα ενιαίο δόγμα για τους νόμους της αντί-διάκρισης, έτσι οι ακόλουθοι ορισμοί αντιπροσωπεύουν αυτό που καλούμε επικρατούν δόγμα της νομοθεσίας εναντίον των διακρίσεων.⁸

Διάκριση είναι η πραγματοποίηση μιας αδικαιολόγητης διαφοροποίησης, με βάση μια απαγορευμένη αιτία, όπως το γένος ή η εθνική ή φυλετική προέλευση. Παρόλα αυτά, δεν είναι όλες οι διαφοροποιήσεις με βάση αυτές τις αιτίες απαγορευμένες, παρά μόνο αυτές που είναι αδικαιολόγητες, δηλ. αυτές που στερούνται αντικειμενικής και λογικής αιτιολογίας. Ένα βασικό παράδειγμα είναι ότι έχει θεωρηθεί νόμιμο να επιβάλλεται μια ελάχιστη ηλικία για την ψηφοφορία στις εθνικές κοινοβουλευτικές εκλογές. Ενώ λοιπόν αυτό σημαίνει τη διαφορετική αντιμετώπιση με βάση την ηλικία, έχει επικρατήσει γιατί έχει ένα στόχο και μια λογική αιτιολογία, το επίπεδο ωριμότητας, που απαιτεί η άσκηση ενός τέτοιου σημαντικού πολιτικού δικαιώματος.

Η παραπάνω κατηγοριοποίηση αναφέρεται σε μια κατάσταση της αποκαλούμενης *άμεσης διάκρισης*, στην οποία μεταχειριζόμαστε δυσμενώς ένα άτομο άμεσα με βάση μια απαγορευμένη αιτία. Η *έμμεση διάκριση* αναφέρεται σε μια κατάσταση, στην οποία μια φαινομενικά ουδέτερη διάταξη ή πρακτική έχει μεροληπτικά αποτελέσματα. Καμία απόδειξη της μεροληπτικής πρόθεσης είναι απαραίτητη, αντίθετα από ότι συνήθως (αλλά όχι απαραίτητα) συμβαίνει σε περιπτώσεις που αφορούν τις *άμεσες διακρίσεις*. Το γεγονός και μόνο ότι κάποια διαδικασία, πρακτική ή απόφαση έχουν οδηγήσει de facto σε μια κατάσταση στην οποία μια ομάδα τίθεται σε δυσμενή θέση, αρκεί να παράγει μια υπόθεση διάκρισης, που μπορεί να αντικρουστεί μόνον με την καθιέρωση της απουσίας της διάκρισης, δηλ. την ύπαρξη αντικειμενικής και λογικής αιτιολογίας, που εφαρμόζεται ακριβώς ανάλογα με την απαιτούμενη κατάσταση. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας κατάστασης, που περιλαμβάνει την έμμεση διάκριση είναι για παράδειγμα η περίπτωση στην οποία μια από τις προϋποθέσεις για την απασχόληση υπαλλήλου, είναι η πλήρης και ευχερής χρήση της επίσημης γλώσσας της χώρας. Αν η πραγματοποίηση κάποιας ιδιαίτερης επαγγελματικής δραστηριότητας δεν απαιτεί κάτι τέτοιο, τότε το αποτέλεσμα του όρου είναι να αποκλειστεί από το κατάλογο των υποψηφίων ένα δυσανάλογα μεγάλο ποσοστό μεταναστών.

Εκτός από την άμεση και έμμεση διάκριση, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο *θεσμική διάκριση*. Η θεσμική διάκριση αναφέρεται στις πρακτικές ή τις διαδικασίες σε μια επιχείρηση ή ένα ίδρυμα, ή ακόμα και την κοινωνία συνολικά, οι οποίες είναι δομημένες με ένα τέτοιο τρόπο που τείνουν να παράγουν μεροληπτικά αποτελέσματα. Η θεσμική διάκριση είναι συχνά ακούσια, αλλά μπορεί επίσης να είναι σκόπιμη, οπότε ο' αυτή την περίπτωση μπορούμε επίσης να χρησιμοποιήσουμε τον όρο *θεσμοποιημένη διάκριση*. Το προεξέχον παράδειγμα της θεσμοποιημένης διάκρισης ήταν η Νότια Αφρική, κάτω από καθεστώς Απαρτχάιντ.

Η έννοια της *καταφατικής δράσης* ή *θετικής δράσης*, όπως καλείται κυρίως στην Ευρώπη⁹ και μερικές φορές ακατάλληλα αναφέρεται επίσης ως «θετική διάκριση», αφορά τέτοια συγκεκριμένα μέτρα που στοχεύουν στην παρεμπόδιση ή την αντιστάθμιση των μειονεκτημάτων που συνδέονται με αιτίες, όπως το έθνος και το γένος. Ο στόχος των μέτρων θετικής δράσης είναι η επίτευξη της πλήρους ισοτιμίας στην πράξη, και υπερέχει της βασικής απαγόρευσης διακρίσεων μεταξύ των ανθρώπων για απαγορευμένους λόγους: έτσι ο στόχος της επίτευξης de facto ισοτιμίας ρητά αναγνωρίζεται ως νόμιμη αιτιολογία για τη δημιουργία διαφοροποιήσεων.

2.3. Προσέγγιση με βάση τα Γεγονότα-Προσέγγιση με βάση τις Διαδικασίες

Μια επικρατούσα αντίληψη της διάκρισης είναι αυτή, που εστιάζεται σε ατομικά γεγονότα, που προκαλούνται από κακόβουλες προθέσεις. Ήδη όμως η ανάλυση μας για την έννοια της έμμεσης και θεσμικής διάκρισης αποκάλυψε ότι η διάκριση είναι ένα φαινόμενο, που εμφανίζεται πέραν αυτών των αιτιών: η διάκριση βρίσκεται συχνά στις διάφορες ενέργειες και διαδικασίες μιας επιχείρησης ή ενός δημόσιου ιδρύματος και μπορεί να εμφανιστεί χωρίς καμία πρόθεση.

Αυτή η επικρατούσα, ή “κοινής λογικής” αντίληψη για τη διάκριση είναι μια επίσημα δικαστική αντίληψη, και συχνά χρησιμοποιούμενη, για παράδειγμα, στο ποινικό δίκαιο. Εστιάζεται *στα ατομικά γεγονότα*, όπου ένα ή περισσότερα πρόσωπα υφίστανται διακρίσεις με βάση ένα απαγορευμένο αίτιο (προσέγγιση προσανατολισμένη σε γεγονότα).¹⁰ Μερικοί ερευνητές έχουν προτείνει, αντί αυτής “της προσέγγισης με βάση τα γεγονότα”, να δούμε τις διακρίσεις στο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο τους, δηλ. ως διαδικασία (προσέγγιση με βάση τις διαδικασίες),¹¹ λόγω της οποίας οι μειονεκτούσες ομάδες μπορούν να αποκλειστούν ή να υποβαθμιστούν στη κοινωνία γενικά.

Επιπλέον, θύματα των πράξεων διάκρισης συχνά έχουν εμπειρίες καταστάσεων δίωξης ως μια συνέχεια, στην οποία η μια πράξη ακολουθεί την άλλη και η συνολική επίδραση γίνεται χειρότερη από το άθροισμα των μεμονωμένων πράξεων. Η διάκριση δεν εμφανίζεται μόνο σε διαφορετικά επίπεδα π.χ. στην εργασία, στην αγορά κατοικίας ή στην πρόσβαση στα αγαθά και τις υπηρεσίες, αλλά εμφανίζεται συχνά μαζί με άλλες εκφράσεις αδιαλλαξίας, όπως οι λεκτικές καταχρήσεις, οι απειλές και η βία. Τα μειονεκτήματα σε έναν τομέα της ζωής τείνουν επίσης να ενισχύσουν τα μειονεκτήματα σε άλλους τομείς της ζωής. Κατά συνέπεια, η επικέντρωση στα μεμονωμένα γεγονότα είναι συχνά ανεπαρκής, αν και απαραίτητη, για τη θεραπεία της εμπειρίας ενός συγκεκριμένου προσώπου. Απαιτούνται όμως σημαντικά πολιτικά προγράμματα επιπρόσθετα, για την βελτίωση των μειονεκτημάτων που προκύπτουν κατά ένα περιεκτικότερο τρόπο.

2.4. Αιτίες των Διακρίσεων

Η διάκριση μπορεί να συμβεί, με βάση οποιοδήποτε χαρακτηριστικό μπορεί να αποδοθεί σε έναν άνθρωπο. Σε διάφορους χρόνους και τόπους, έχουν προσδιοριστεί διάφορες αιτίες που απαιτούν προσοχή στο νόμο και την πολιτική. Σήμερα υπάρχουν διαφορετικές εμπειρίες μεταξύ διαφόρων ευάλωτων ομάδων, σε διαφορετικές χώρες. Μπορεί να προσδιοριστεί μια χρονολογική εξέλιξη, σε σχέση με το ποιοι λόγοι έχουν αναγνωριστεί και τότε, σε εθνικό και σε διεθνές επίπεδο. Σε πολλά εθνικά πλαίσια δικαιοδοσίας, η φυλετική και η εθνική προέλευση έχουν παραδοσιακά προηγηθεί, ενώ άλλοι λόγοι, όπως η ανικανότητα και η σεξουαλική προτίμηση, έχουν αντιμετωπιστεί πολύ αργότερα.

Στον τομέα του διεθνούς δικαίου, ο Χάρτης Ηνωμένων Εθνών, ο οποίος αποτελεί μια από τις βάσεις για την τρέχουσα διεθνή τάξη, ορίζει ότι ένας από τους σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών είναι: « η επίτευξη της διεθνούς συνεργασίας, για την προώθηση και την ενθάρρυνση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και όλων των θεμελιωδών ελευθεριών, χωρίς διάκριση ως προς τη φυλή, το φύλο, τη γλώσσα ή τη θρησκεία».¹²

Ο κατάλογος των απαγορευμένων λόγων των Διακρίσεων είναι εδώ περιορισμένος και καλύπτει μόνο τέσσερις απαριθμούμενους λόγους. Μπορεί να αντιπαραβληθεί με το Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που υιοθετήθηκε το 2000 και ο οποίος ορίζει ότι:

«Οποιαδήποτε διάκριση, βασισμένη σε οποιοδήποτε λόγο, όπως το φύλο, η φυλή, το χρώμα, η εθνική ή κοινωνική προέλευση, τα γενετικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, η γλώσσα, η θρησκεία, η πολιτική πεποίθηση ή οποιαδήποτε άλλη άποψη, η ιδιότητα μέλους μιας εθνικής μειονότητας, η ιδιοκτησία, η γέννηση, η ανικανότητα, η ηλικία ή ο σεξουαλικός προσανατολισμός, πρέπει να είναι απαγορευμένη.»¹³

Ο Χάρτης αναγνωρίζει ρητά, όχι μόνο τους τρέχοντες “συνήθεις” λόγους του φύλου, της φυλής, του χρώματος, της εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης, της γλώσσας, της θρησκείας ή της πολιτικής πεποίθησης ή οποιαδήποτε άλλης άποψης, της ιδιότητας μέλους μιας εθνικής μειονότητας, της ιδιοκτησίας, αλλά και μάλλον πρόσφατες “νέες αντιλήψεις” όπως τα γενετικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, ανικανότητα, ηλικία και σεξουαλικό προσανατολισμό. Επιπλέον ο κατάλογος είναι ανοικτός, όπως υποδηλώνει η φράση “τέτοιες παρόμοιες...”

Γενικά μπορεί να παρατηρηθεί ότι απαγορεύσεις Διακρίσεων στα γενικά κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα¹⁴ και στα εθνικά Συντάγματα τείνουν να παρέχουν προστασία από τη διάκριση σ’ ένα ευρύτερο σύνολο

κατηγοριών, ενώ οι Οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και οι Διατάξεις των εθνικών εργασιακών και ποινικών νόμων τείνουν να είναι πιο περιορισμένες από αυτή την άποψη.

Στη “πραγματική ζωή” ειδικά η άμεση διάκριση στοχεύει στις λεγόμενες *ορατές μειονότητες* ή *ομάδες*. Αυτές οι ομάδες περιλαμβάνουν ιδιαίτερα τις γυναίκες, τους φυσικά μειονεκτούντες και τις μειονοτικές ομάδες. Επίσης τα μέλη άλλων ομάδων, μπορούν να αποτελέσουν στόχο, αν εμφανίζονται να ανήκουν σε μια ορισμένη προστατευμένη ομάδα. Αυτό έχει οδηγήσει συχνά σε μια κατάσταση, όπου μέλη π.χ. των σεξουαλικών μειονοτήτων επιθυμούν να μην αποκαλυφθεί η σεξουαλική ταυτότητά τους, δεδομένου ότι φοβούνται τις ενδεχόμενες αυστηρές συνέπειες του να γίνουν «ορατοί». Πρέπει, παρόλα αυτά, να σημειωθεί ότι η διάκριση μπορεί επίσης να γίνει με βάση το *θεωρούμενο (υποτιθέμενο)* χαρακτηριστικό ενός προσώπου, οπότε σ’ αυτή την περίπτωση το θύμα στην πραγματικότητα μπορεί να ανήκει ή όχι σε εκείνη τη συγκεκριμένη ομάδα.

2.5. Πολλαπλές Αιτίες - Πολλαπλές Διακρίσεις

Η εξέλιξη, όσον αφορά τις αναγνωρισμένες αιτίες Διακρίσεων, δεν σταμάτησε με τον συνυπολογισμό των “νέων” ομάδων, όπως τα άτομα με ειδικές ανάγκες, τους ηλικιωμένους και τις σεξουαλικές μειονότητες. Η πιο πρόσφατη ανάπτυξη στον τομέα του νόμου και της πολιτικής της αντί-διάκρισης, αφορά την εισαγωγή των εννοιών της *πολλαπλής* και της *διατομεακής διάκρισης* (intersectional). Αυτές οι έννοιες απεικονίζουν την παρατήρηση ότι ένα πρόσωπο μπορεί να είναι ευάλωτο σε παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, για διάφορους λόγους οι οποίοι μπορούν να λειτουργήσουν ταυτόχρονα σε μια δεδομένη κατάσταση (*διατομεακή διάκριση*) ή ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλο και να έχουν συσσωρευτικό αποτέλεσμα (*πολλαπλή και σύνθετη διάκριση*).¹⁵ Μια γυναίκα μπορεί να είναι μαύρη, ένας μαύρος μπορεί να είναι άτομο με ειδικές ανάγκες, άτομα με ειδικές ανάγκες μπορούν να είναι ομοφυλόφιλοι, ένας ομοφυλόφιλος μπορεί να είναι ηλικιωμένος, κλπ... και ένα πρόσωπο μπορεί να είναι όλα αυτά και να υποστεί τη διάκριση για όλους αυτούς τους λόγους.

Στην ανάλυση της πολλαπλής και της διατομεακής διάκρισης, μπορούμε να κάνουμε μια περαιτέρω διαφοροποίηση μεταξύ της διάκρισης της έξω-ομάδας και της *διάκρισης της έσω-ομάδας*. Η διάκριση της *έσω-ομάδας* αναφέρεται στη διάκριση, την οποία το θύμα αντιμετωπίζει από την κοινωνία γενικά. Ενώ στη διάκριση της *έσω-ομάδας*, η διάκριση αναφέρεται σε μια κατάσταση όπου ένα πρόσωπο υφίσταται κακομεταχείριση από κάποια από τις ομάδες αναφοράς του, επειδή ανήκει σε μια άλλη ευάλωτη ομάδα.

Η πολλαπλή και η διατομεακή διάκριση, που προέρχεται από τα μέλη των *έσω-ομάδων* έχει ως αποτέλεσμα μια κατάσταση όπου ο αντίκτυπος της διάκρισης στο θύμα είναι συχνά πολύ ισχυρός, απλά και μόνο, λόγω της έντασης της δυσμενούς μεταχείρισης. Ιδιαίτερη προσοχή λοιπόν πρέπει να δίνεται στους ανθρώπους που βρίσκονται σε τέτοιες καταστάσεις.

Η διάκριση, παρόλα αυτά, της *έσω-ομάδας* μπορεί να είναι περισσότερο καταστρεπτική, καθώς η άρνηση της ίσης μεταχείρισης και της ίσης αξίας προέρχεται από μια κοινότητα με την οποία το πρόσωπο επιθυμεί να έχει στενή σχέση. Η ανάκληση της ίσης αναγνώρισης κάποιου από την ίδια του την κοινότητα είναι μια σημαντική επίθεση στην ταυτότητά του. Αυτή είναι η κατάσταση, όπου π.χ. μια εθνική ή θρησκευτική κοινότητα δεν διατίθεται ευνοϊκά προς τις σεξουαλικές μειονότητες ή δεν αναγνωρίζει την ισότητα με βάση το γένος. Η

διάκριση της έσω-ομάδας μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα σε οποιαδήποτε κοινότητα, στην οποία κάποιος ανήκει: δυστυχώς η εμπειρία αυτής της διάκρισης δεν κάνει πάντα την ομάδα ή μερικά από τα μέλη της ευαίσθητα σε διακρίσεις που προκαλούνται από άλλες αιτίες.

2.6. Χαρακτηριστικές Περιπτώσεις Διακρίσεων

Πρέπει να είμαστε εξαιρετικά προσεκτικοί όταν περιγράφουμε τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις που ενέχουν τον παράγοντα της διάκρισης. Αυτό οφείλεται ιδιαίτερα στους παρακάτω λόγους:

- Δεν μπορούμε να καταλήξουμε σε άμεσα συμπεράσματα για τις χαρακτηριστικές μορφές διάκρισης, βασιζόμενοι π.χ. σε στατιστικές όσον αφορά διαδικασίες ενώπιον δικαστηρίων ή εκθέσεις αστυνομίας για εγκλήματα, επειδή μόνο ένα μέρος από τις διακρίσεις που βίωσε κάποιος έχει αναφερθεί στην αστυνομία - πόσο μάλλον έχει εκδικασθεί στα δικαστήρια,
- Επίσης, δεν μπορούμε να στηριχθούμε πλήρως στις αποκαλούμενες έρευνες θυμάτων, οι οποίες επιδιώκουν να αξιολογήσουν το πλήθος και τον τύπο των διακρίσεων που έχουν βιωθεί υποκειμενικά, δεδομένου ότι, τα θύματα δεν έχουν πάντα συνειδητοποιήσει τη διάκριση, την οποία έχουν υποστεί¹⁶,
- Οι νέες Εθνικές, Ευρωπαϊκές και Διεθνείς Διατάξεις και όργανα για τη μη-διάκριση, έχουν εισάγει νέες έννοιες, όπως η έμμεση διάκριση στον τομέα της θρησκείας, της ανικανότητας, της ηλικίας και της εθνικής προέλευσης. Οι σχετικές Οδηγίες δεν έχουν, κατά τη διάρκεια της σύνταξης του παρόντος κειμένου ενσωματωθεί από όλα τα κράτη- μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και έτσι δεν υπάρχει ακόμα επαρκής νομολογία, που να απεικονίζει τη δυνατότητα εφαρμογής και προσβασιμότητάς τους σε ιδιαίτερες καταστάσεις.

Πρέπει ακόμα να παρατηρηθεί ότι ο νόμος μπορεί να μη καλύπτει όλες τις καταστάσεις, στις οποίες ένα πρόσωπο αισθάνεται ότι υφίσταται διακρίσεις και ότι το πεδίο της νομικής προστασίας μπορεί να είναι διαφορετικό, για διαφορετικούς λόγους. Έτσι για παράδειγμα η Οδηγία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Φυλετική Ισότητα¹⁷ καλύπτει τους όρους για την πρόσβαση στην απασχόληση, πρόσβαση σε όλα τα επίπεδα επαγγελματικού προσανατολισμού, συνθηκών απασχόλησης και εργασίας, κοινωνικής προστασίας (συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής ασφάλισης και της υγειονομικής περίθαλψης), τα κοινωνικά πλεονεκτήματα, εκπαίδευσης, πρόσβασης και παροχής στα αγαθά και τις υπηρεσίες, ενώ η Οδηγία - Πλαίσιο για την Απασχόληση της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁸ σχετικά με την ισότητα μεταχείρισης, με βάση τη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις, την ανικανότητα, την ηλικία ή τον σεξουαλικό προσανατολισμό, περιλαμβάνει μόνο θέματα σχετικά με την απασχόληση και τον επαγγελματικό προσανατολισμό. Έτσι το εύρος των καταστάσεων όπου η διάκριση είναι απαγορευμένη, μπορεί να διαφέρει από ομάδα σε ομάδα.

Η διάκριση μπορεί να εμφανιστεί, σε οποιαδήποτε διαδικασία που προϋποθέτει τη λήψη απόφασης. Επίσης η απραξία μπορεί να αποτελέσει διάκριση ή μια κατάσταση, στην οποία υπάρχει υποχρέωση κάποιος να ενεργήσει αλλά δεν ενεργεί, λόγω μεροληπτικής πρόθεσης, ή μια κατάσταση στην οποία η απραξία οδηγεί έστω και χωρίς πρόθεση σε μεροληπτικά αποτελέσματα.

Υπάρχουν ορισμένα στερεότυπα ή χαρακτηριστικές καταστάσεις σε εθνικό επίπεδο, όπου εμφανίζονται διακρίσεις. Στη Φινλανδία και τις Κάτω Χώρες, παραδείγματος χάρη, έχει υπάρξει ένας μεγάλος αριθμός εθνικών υποθέσεων Διακρίσεων στα δικαστήρια, που αφορούν την πρόσβαση σε εστιατόρια και σε νυχτερινά κέντρα διασκέδασης, επειδή η είσοδος έχει αμφισβητηθεί, με βάση την εθνική προέλευση. Μια περιγραφή των Διακρίσεων, βρίσκεται στο τμήμα II αυτού του εγχειριδίου.

3. Κύριες Αιτίες των Διακρίσεων

Περιγράφοντας πιο πάνω, τις διαφορετικές μορφές με τις οποίες η διάκριση μπορεί να παρουσιαστεί, είναι επίσης χρήσιμο να ρίξουμε κάποιο φως στους παράγοντες που βρίσκονται πίσω από τέτοιες διακρίσεις. Ενώ οι σύγχρονες κοινωνικές επιστήμες δεν είναι σε θέση ακόμη να προσδιορίσουν εξ ολοκλήρου και να αναλύσουν αυτό το υπόβαθρο των παραγόντων, γνωρίζουμε πολλά για τον τρόπο με τον οποίο οι προκαταλήψεις σχετίζονται με τη σκόπιμη διάκριση και τον τρόπο με τον οποίο κάποιες λίγο περισσότερα συγκεκαλυμμένες διαδικασίες λειτουργούν για να παράγουν την ακούσια διάκριση. Αυτές θα συζητηθούν πιο κάτω.

3.1. Διάκριση, Συμπεριφορά και Στάσεις

«Η προκατάληψη είναι ένα από τα προβλήματα, για την οποία καθένας έχει μια θεωρία, αλλά κανένας μια απάντηση» - Max Horkheimer¹⁹

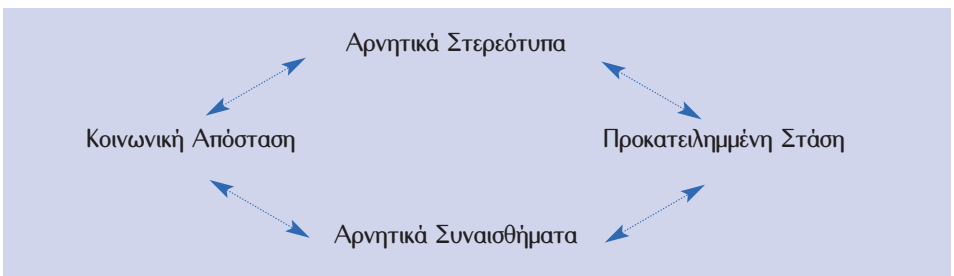
Καταρχήν ορισμένες κεντρικές έννοιες και φαινόμενα, που θίγονται σ' αυτό το εγχειρίδιο πρέπει να διευκρινισθούν:

Η προκατάληψη αναφέρεται στις άδικα ή αδικαιολόγητα διαμορφωμένες απόψεις και συναισθήματα, απέναντι σε μια ομάδα ανθρώπων. Συχνά έχει να κάνει με την απουσία γνώσης: επειδή οι άνθρωποι θέλουν συνήθως να βρουν μια αιτιολογία για τη δράση ή την απραξία τους, σε μια δεδομένη κατάσταση ή σε μια κατάσταση για την οποία δεν έχουν την αναγκαία γνώση, βασίζουν συχνά την κρίση τους σε μια υπόθεση ή σε ένα αρνητικό συναίσθημα. Αυτές οι υποθέσεις και τα συναισθήματα, που διαμορφώνουν μια άποψη, μπορεί να ονομαστούν προκαταλήψεις αν διαμορφώνονται άδικα ή αδικαιολόγητα π.χ. αν αντιπροσωπεύουν ελαττωματικές ή ανακριβείς γενικεύσεις ή άκαμπτες και ανελαστικές τοποθετήσεις. Οι προκαταλήψεις σχετικά με την κοινωνική κατασκευή των στερεοτύπων και των κρίσεων, είναι συνυφασμένες με τα μέλη μιας ορισμένης ομάδας. Κατά συνέπεια, η πλήρης κατανόηση της προκατάληψης, απαιτεί να ληφθεί υπόψη ένα σύνθετο μείγμα των ιστορικών, πολιτικών, οικονομικών, και κοινωνικών δομικών δυνάμεων, που επιδρούν σε ένα δεδομένο πλαίσιο.²⁰

Μια κοινή εξήγηση της προκατάληψης, είναι να αποδοθεί σε κάποιο ειδικό τύπο προσωπικότητας. Η πιο γνωστή εξήγηση είναι η θεωρία της αυταρχικής προσωπικότητας, που αναπτύσσεται από τον Theodor Adorno. Η θεωρία αυτή προεβύει ότι ορισμένες οικογενειακές καταστάσεις, ιδιαίτερα η εμπειρία από υπερβολικά σκληρούς και ηθοπλαστικούς γονείς, παράγει μια στάση ζωής που χαρακτηρίζεται από απόλυτη πειθαρχία στην «εξουσία», είναι κοινωνικά συντηρητική, εχθρική προς τις μειονότητες ή άλλες μη-κυρίαρχες ομάδες και κυριαρχείται από απλοϊκά και κατηγορηματικά μοντέλα αντίληψης και γνώσης. Παρόλο που αυτού

του είδους οι προσωπικότητες πραγματικά παίζουν ένα σημαντικό ρόλο, κυρίως οι κοινωνικοί κανόνες είναι αυτοί που καθορίζουν τα γενικότερα επίπεδα της προκατάληψης σε συγκεκριμένες ομάδες και κοινωνίες. Αυτό συμβαίνει επειδή οι απόψεις μας επηρεάζονται έντονα από παράγοντες όπως είναι η στάση των άλλων που βρίσκονται γύρω ή κοντά μας, οι κανόνες της ομάδας μας και οι σχέσεις μεταξύ της ομάδας μας και των άλλων.²¹

Οι μελετητές διαφωνούν σε κάποια βαθμό για το πώς να περιγράψουν καλύτερα τις προκαταλήψεις σαν μια μορφή κάποιας στάσης.²² Η ακόλουθη απεικόνιση μπορεί, παρόλα αυτά, να παράσχει ένα χρήσιμο εργαλείο, ειδικά όσον αφορά την αλληλεπίδραση των κοινωνικά κατασκευασμένων στερεοτύπων, των μεμονωμένων αρνητικών συναισθημάτων και της έλλειψης επαφών των ομάδων, στην δημιουργία των προκαταλήψεων.

Η κοινωνική απόσταση σημαίνει ότι ο δράστης δεν έχει οικειότητα με τα μέλη της /των ομάδας/(ων) απέναντι στα οποία είναι προκατειλημμένος, ή ότι οι ομάδες είναι κοινωνικά διαχωρισμένες, όπως πχ συμβαίνει σε περιπτώσεις διαχωρισμού με βάση το φύλο στην αγορά εργασίας. Αρνητικά στερεότυπα (γνωστικό συστατικό), αρνητικά συναισθήματα (συναισθηματικό συστατικό) και κοινωνική απόσταση (συμπεριφορά ή πραγματικό συστατικό), ενισχύονται το ένα με το άλλο, διαμορφώνοντας μια προκατειλημμένη στάση. Η σχετικότητα καθενός από αυτούς τους παράγοντες, ποικίλλουν πιθανώς ανάλογα με την περίπτωση και ανάλογα με το λόγο της διάκρισης. Γενικά, όμως, τα αρνητικά συναισθήματα οδηγούν στην κοινωνική απόσταση (αποφυγή της επαφής), που με τη σειρά της δημιουργεί το απαραίτητο πεδίο για τη συντήρηση αρνητικών κοινωνικά κατασκευασμένων στερεοτύπων, τα οποία έπειτα πάλι μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να «νομιμοποιήσουν» τα αρνητικά συναισθήματα.

Οι κοινωνικο-ψυχολογικές μελέτες έχουν αποκαλύψει ότι υπάρχει ένας θετικός συσχετισμός μεταξύ, αφενός, των στάσεων και αφετέρου του αριθμού και της ποιότητας των εθελοντικών επαφών (ειδικά εκείνων που πραγματοποιούνται στον ελεύθερο χρόνο) μεταξύ ανθρώπων που ανήκουν σε διαφορετικές εθνικές ομάδες.²³ Δεν βοηθούν, παρόλα αυτά, όλες οι επαφές στη μείωση των προκαταλήψεων: για να είναι αποτελεσματικές οι επαφές αυτές, πρέπει να έχουν ικανοποιητική συχνότητα, διάρκεια και στενότητα, έτσι ώστε να επιτρέπουν την ανάπτυξη σημαντικών σχέσεων. Πρέπει επίσης να πραγματοποιούνται, όσο το δυνατόν περισσότερο, μεταξύ ανθρώπων που έχουν το ίδιο «στάτους». Τέλος, κοινωνικά και θεσμικά μέτρα υποστήριξης, με σκοπό να προωθήσουν τέτοιες επαφές, είναι πολύ χρήσιμα και διευκολύνουν τη μείωση των γενικών επιπέδων της προκατάληψης.²⁴

Τα στερεότυπα αναφέρονται σε μια τυποποιημένη διανοητική εικόνα, που συχνά έχουν από κοινού τα μέλη μιας ομάδας και αντιπροσωπεύει μια υπερ-απλουστευμένη άποψη ή προκατειλημμένη τοποθέτηση ή επιπόλαια κρίση. Η δημιουργία στερεοτύπων αναφέρεται μερικά στο φαινόμενο της υπερβολικής γενίκευσης: όλα τα μέλη μιας ομάδας αναμένονται να είναι ίδια και να ενεργούν με τον ίδιο τρόπο, να μοιράζονται τα ίδια βασικά χαρακτηριστικά. Τα στερεότυπα μπορούν να προέλθουν από την κουλτούρα μέσα στην οποία τα άτομα κοινωνικοποιούνται, από πραγματικές πολιτιστικές και κοινωνικοοικονομικές διαφορές μεταξύ των ομάδων και επίσης από μια γνωστική προκατάληψη, ως αποτέλεσμα της ίδιας της διαδικασίας της κατηγορηματικής διαφοροποίησης μεταξύ ομάδων ανθρώπων.²⁵ Τα στερεότυπα σήμερα δεν θεωρούνται *απαραίτητως* παράλογα ή ηθικά λανθασμένα.

Η σχέση μεταξύ των στάσεων (όπως οι προκαταλήψεις) και της συμπεριφοράς (όπως η διάκριση) είναι περίπλοκη.²⁶ Η αφετηρία βρίσκεται στην αιτιώδη σχέση μεταξύ των στάσεων και της συμπεριφοράς, όπως είναι η διάκριση: ίσως οι προκαταλήψεις καθορίζουν τη γενική τάση να δημιουργούνται διακρίσεις, αλλά δεν μπορούν να προβλέψουν συγκεκριμένες μεμονωμένες πράξεις με πολλή ακρίβεια.²⁷ Παρόλα αυτά, δεν θα πρέπει να υποθέσουμε ότι υπάρχει 100% συσχετισμός μεταξύ των στάσεων και της συμπεριφοράς: μερικοί άνθρωποι μπορούν να είναι προκατειλημμένοι, αλλά να πράττουν δίκαια, ενώ άλλοι μπορούν να κάνουν διακρίσεις ακούσια. Πολλά εξαρτώνται από τα χαρακτηριστικά της κατάστασης: κατά πόσο κοινωνικά αποδεκτό ή όχι είναι να γίνονται διακρίσεις, εάν υπάρχει κάποιο “κόστος” στη διάκριση (όπως οι νομικές διαδικασίες ή άλλες μορφές κοινωνικής καταδίκης), εάν υπάρχει “επιτήρηση”, δηλαδή κάποιοι άλλοι άνθρωποι που είναι παρόντες.

Γενικά όμως μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει ένας θετικός συσχετισμός μεταξύ, αφενός, των στάσεων που καθορίζονται από προκαταλήψεις και στερεότυπα και, αφετέρου, της μεροληπτικής δράσης. Το ίδιο μπορεί επίσης να συμβαίνει και αντίστροφα, δηλαδή ένας τρόπος συμπεριφοράς, όπως η διατήρηση της κοινωνικής απόστασης, μπορεί να επηρεάσει τις προκαταλήψεις.²⁸ Υπάρχουν επίσης κάποιες αποδείξεις ότι η «καταναγκαστική» δράση ή απραξία μπορεί να έχει τέτοια αποτελέσματα, δηλαδή να οδηγήσει σε μια αλλαγή των στάσεων. Αυτό σημαίνει ότι αν ένα πρόσωπο περιορίζεται, π.χ. με τη βοήθεια του νόμου, στη μεροληπτική του δράση, τότε οι προκατειλημμένες θέσεις του μπορεί να υποστούν κάποια αλλαγή. Το γεγονός αυτό όμως δεν είναι αρκετό από μόνο του για την πλήρη εξάλειψη των προκαταλήψεων, και γι’ αυτό το λόγο είναι απαραίτητο να υπάρξει μια γενικότερη ενημέρωση και ευαισθητοποίηση, *πλέον* της υιοθέτησης και χρήσης νομικών μέτρων: οι νομικές κυρώσεις είναι σημαντικά και απαραίτητα μέσα για την καταπολέμηση των διακρίσεων, αλλά απαιτούνται και άλλα διαφορετικά μέτρα για την αποτελεσματική καταπολέμηση των κινήτρων που υποκινούν τις διακρίσεις.

3.2. Ρατσισμός, Σεξισμός και άλλες μορφές προκαταλήψεων

Οι προκαταλήψεις μπορούν να λάβουν τη μορφή του ρατσισμού, του σεξισμού, της «ομοφοβίας» κλπ. όταν αποκτήσουν έναν βαθμό σταθερότητας, ή όταν αρχίσουν να κυριαρχούν σημαντικά στη σκέψη ενός προκατειλημμένου ατόμου.²⁹ Ο *ρατσισμός* αναφέρεται σε μια ιδεολογία (μια δομή της σκέψης) ή σε μια δράση (όπως η διάκριση), που είναι βασισμένη στη σκέψη της ύπαρξης χωριστών φυλών ή πολιτισμών, και που θεωρείται ότι οφείλεται σε αξεπέραστες κληρονομικές ή άλλες έμφυτες διαφορές. Αυτές οι “φυλετικές”

διαφορές μπορεί να θεωρηθεί ότι περιλαμβάνουν γονίδια και χαρακτηριστικά στοιχεία πλέον μερικών φυσικών διαφορών, ενώ η σύγχρονη επιστήμη έχει ήδη από δεκαετίες αποδείξει ότι δεν υπάρχουν διαφορετικές φυλές με οιονδήποτε επιστημονικά σημαντικό τρόπο.³⁰ Οι ρατσιστικές ιδεολογίες έχουν αρχίσει πρόσφατα όλο και περισσότερο να υπογραμμίζουν τις πολιτιστικές διαφορές, αντί των βιολογικών διαφορών. Αυτές οι διαφορές θεωρούνται ότι αποτελούν αξεπέραστα και αγεφύρωτα όρια μεταξύ ομάδων, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς αυτών που υπογραμμίζουν τη “φυσική ανάγκη” να κρατηθούν οι διαφορετικές ομάδες χωριστά. *Ο Φυλετισμός* προηγείται του ρατσισμού, δεδομένου ότι αναφέρεται στις διαδικασίες με τις οποίες οι άνθρωποι αρχίζουν να θεωρούν τους εαυτούς τους ως μέλη διαφορετικών φυλών.

Ο Αντισημιτισμός αναφέρεται στην εχθρότητα, την προκατάληψη ή τη διάκριση ενάντια στους Εβραίους ή τον Ιουδαϊσμό. *Η Ισλαμοφοβία* είναι ένας μάλλον νέος όρος, που αναφέρεται στην εχθρότητα, προκατάληψη ή διάκριση ενάντια σε ανθρώπους ισλαμικής πίστης.

Ο Σεξισμός αναφέρεται στην ιδεολογία ή τη δράση (όπως η διάκριση), που στηρίζεται σε στερεότυπα κοινωνικών ρόλων με βάση το γένος (φύλο). Έτσι υπάρχει προκατάληψη ειδικά ενάντια στις γυναίκες. Τέτοια στερεότυπα είναι συχνά αποτέλεσμα μιας ιστορικής κληρονομιάς υποβάθμισης των γυναικών, που διατηρείται από τον αρσενικό και παραδοσιακό πολιτισμό.

Η «Ομοφοβία» αναφέρεται στο φόβο ή την περιφρόνηση για τις λεσβίες και τους ομοφυλόφιλους άνδρες, καθώς επίσης και στη δράση (όπως η διάκριση) που βασίζεται σε ένα τέτοιο συναίσθημα.

Όλες οι μορφές διάκρισης και προκατάληψης, ανεξάρτητα αν στρέφονται κατά της νεολαίας, των ηλικιωμένων, αναπήρων, σεξουαλικών μειονοτήτων, θρησκευτικών μειονοτήτων, εθνικών μειονοτήτων ή γυναικών, μοιράζονται μια κοινή ρίζα, εκείνη της δημιουργίας στερεοτύπων. Οι εξωτερικές εκδηλώσεις των διακρίσεων μπορεί να διαφέρουν από ομάδα σε ομάδα, αλλά σε τελική ανάλυση όλες αρνούνται την ίση αξία κάθε ατόμου και αποτελούν μια παραβίαση της θεμελιώδους αρχής της ισότητας.

Σε μερικές χώρες ο ρατσισμός και άλλες μορφές προκατάληψης αποτελούν επιβαρυντικούς παράγοντες που λαμβάνονται υπόψη στον καθορισμό της αυστηρότητας μιας ποινής.

3.3. Αιτίες της Ακούσιας Διάκρισης

Πολλές μορφές σύγχρονης διάκρισης λαμβάνουν χώρα όχι από κακόβουλες προθέσεις, αλλά από αδιαφορία ή άγνοια των επιπτώσεων μιας απόφασης, διαδικασίας ή απραξίας. Τέτοια συμπεριφορά μπορεί επίσης να προκύψει από την αδιαφορία ή την άγνοια σχετικά με τα στερεότυπα ή άλλους παράγοντες, όπως τα παραδοσιακά έθιμα ή οι αδιαφιλονίκητες θεσμικές πρακτικές, τα οποία αποτελούν κίνητρα που ένα πρόσωπο ή ένα ίδρυμα απλά δεν γνωρίζει. Αυτά τα φαινόμενα είναι πολύ συνδεδεμένα με την έννοια της έμμεσης διάκρισης, που συζητήθηκε πιο πάνω στο κεφάλαιο 2.2.

Οι έννοιες της ακούσιας και έμμεσης διάκρισης προσδίδουν ένα ιδιαίτερο καθήκον στους ανθρώπους, να λάβουν προσεκτικά υπόψη τα αποτελέσματα της δράσης ή της απραξίας τους, από την άποψη των ευπαθών σε διακρίσεις ομάδων. Ο λεπτομερής προληπτικός προγραμματισμός είναι για αυτό το λόγο κρίσιμος. Υπάρχει

ακόμη ανάγκη να αναθεωρηθούν προσεκτικά όλες οι υπάρχουσες πρακτικές, ανεξάρτητα από το πόσο καλά είναι καθιερωμένες, για να αναλυθεί αν έχουν μεροληπτικές εκβάσεις.

4. Κύριες συνέπειες των Διακρίσεων

4.1. Το άτομο και οι Στρατηγικές της Επιβίωσης

Οι διακρίσεις αφορούν τον αποκλεισμό και τον υποβιβασμό και εκπέμπουν ένα σαφές μήνυμα αδιαφορίας και κατωτερότητας στα θύματα. Λαμβάνοντας υπόψη αυτή την ταπεινωτική φύση της διάκρισης, τα θύματα επιθυμούν συχνά να τελειώσει η εμπειρία τους το συντομότερο δυνατόν και για το λόγο αυτό μπορεί να μην καταθέσουν μήνυση στην αστυνομία.³¹ Μελέτες που πραγματοποιήθηκαν στον τομέα της φυλετικής διάκρισης παρέχουν επίσης άμεση απόδειξη αυτής της ταπεινωτικής φύσης της διάκρισης. Έτσι, έχει διαπιστωθεί ότι η εμπειρία του ρατσισμού και της φυλετικής διάκρισης έχει άμεση επίπτωση στην ψυχολογική ευημερία των ανθρώπων που υπέστησαν εθνική διάκριση: αυτές οι εμπειρίες βρέθηκε ότι αυξάνουν τα συμπτώματα άγχους και κατάθλιψης.³² Δεν υπάρχει λόγος να θεωρείται ότι το ίδιο πράγμα δεν θα ίσχυε και με τους άλλους λόγους διάκρισης.

Τα θύματα της διάκρισης αντιμετωπίζουν αυτή την εμπειρία με ποικίλους τρόπους. Ως απάντηση της εμπειρία αυτής της διάκρισης, τα θύματα συχνά - συνειδητά ή ασυνείδητα - αναπτύσσουν μια στρατηγική επιβίωσης. Μερικοί υιοθετούν αυτό που αποκαλείται *άρνηση της διάκρισης*. Εξηγούν το γεγονός με άλλους λόγους εκτός της διάκρισης, ή ακόμα θεωρούν ότι το μεροληπτικό πλαίσιο είναι νόμιμο και κατηγορούν τους εαυτούς τους για αυτό που συνέβη.³³

Μια πολύ χαρακτηριστική στρατηγική της επιβίωσης είναι η *αποφυγή*, με την οποία ένα άτομο επιδιώκει “έθελοντικά” να αποφύγει καταστάσεις, στις οποίες η πιθανότητα για να καταλήξει υπόλογος των διακρίσεων σε βάρος του είναι ιδιαίτερα μεγάλη. Με αυτούς τους αυτοεπιβαλλόμενους περιορισμούς, ο αριθμός των καταστάσεων διάκρισης μπορεί να μειωθεί αρκετά. Από την άποψη της κοινωνίας όμως, αυτή δεν είναι μια επιθυμητή στρατηγική, καθώς οι μειωμένες κοινωνικές επαφές καταστρέφουν τη δυνατότητα ενσωμάτωσης ευάλωτων ομάδων στη κοινωνία.

Μια τελευταία μορφή στρατηγικής είναι αυτή της *αυτοδιάψευσης*, με την οποία το θύμα επιδιώκει να κρύψει, να αμβλύνει ή ακόμα και να αρνηθεί τελείως μια ιδιαίτερη πτυχή της ταυτότητάς του / της. Ένα πρόσωπο που ανήκει σε μια πολιτιστική ή θρησκευτική μειονότητα μπορεί να αρνηθεί ορισμένες πτυχές της ταυτότητας του, προκειμένου να εμφανιστεί συμπαθέστερο στα άλλα μέλη της κοινωνίας. Ένα πρόσωπο που ανήκει σε μια γλωσσική μειονότητα, μπορεί να θελήσει να μη χρησιμοποιεί τη μητρική γλώσσα του / της δημοσίως, ένα πρόσωπο που ανήκει σε μια σεξουαλική μειονότητα μπορεί να κρατήσει τις σεξουαλικές προτιμήσεις του / της κρυμμένες. Άτομα με ειδικές ανάγκες μπορεί να μη ζητήσουν τις υπηρεσίες που χρειάζονται προκειμένου να δοθεί η εντύπωση ότι δεν έχουν ανάγκη και ένα νεαρό άτομο μπορεί να προσπαθήσει να μοιάζει και να ενεργεί σαν μεγαλύτερος από ότι πραγματικά είναι, ή ένα ηλικιωμένο άτομο μπορεί να προσπαθήσει να μοιάζει και να ενεργεί σαν νεώτερος, και όλα αυτά για να ανταποκριθούν στις προσδοκίες της κοινωνίας στην οποία ζουν.

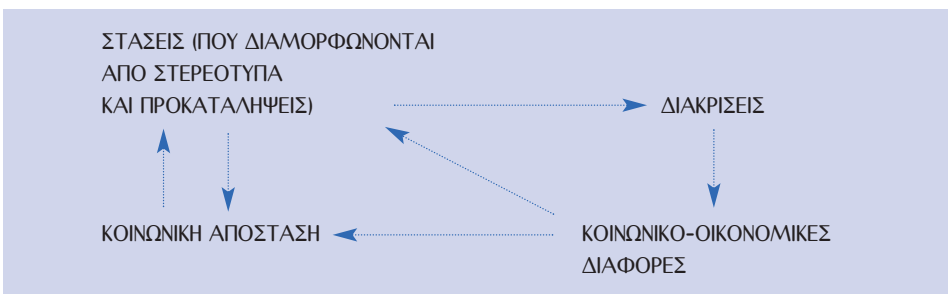
Η στρατηγική της *αποφυγής* και η στρατηγική της *αυτοδιάψευσης*, στην πραγματικότητα όμως εξυπηρετούν το στόχο της διάκρισης και δικαιώνουν τα μειονεκτήματα. Αν ένα άτομο παύει να πηγαίνει στα εστιατόρια, από το φόβο μήπως δεν το αφήσουν να μπει μέσα, το αποτέλεσμα είναι το ίδιο με μια πραγματική συστηματική αλυσιδωτή διάκριση: το άτομο έχει αποκλειστεί αποτελεσματικά από την απόλαυση αυτών των υπηρεσιών. Το ίδιο συμβαίνει με ένα άτομο που εσωτερικοποιεί μια εικόνα του /της ως άτομο με μικρότερη αξία, επειδή βιώνει καταστάσεις διάκρισης, για παράδειγμα, σε διαδικασίες πρόσληψης και έτσι σταματά να ψάχνει για εργασία. Και αν ένα άτομο απαρνηθεί ένα μέρος της ταυτότητάς του / της, ή την καταπίσει, τότε ένας από τους κύριους στόχους της διάκρισης έχει επιτευχθεί, δηλαδή ο αποκλεισμός του «διαφορετικού» από την κοινωνία.

Όμως, άλλοι υιοθετούν μια ενεργό στρατηγική μαχόμενοι τις διακρίσεις και διεκδικούν τα δικαιώματα και την ασφάλεια της ομάδας, που ανήκουν. Αυτή η στρατηγική, εφόσον ακολουθείται με τα νόμιμα μέσα, είναι μακροπρόθεσμα η πιο ευεργετική, δεδομένου ότι καθιστά τη διάκριση ορατή, παρέχει ένα θετικό παράδειγμα σε άλλα θύματα και έχει την δύναμη της χειραφέτησης. Τα δημόσια ιδρύματα και το δικαστικό σύστημα πρέπει να βεβαιωθεί ότι τα δικαιώματα τα οποία διεκδικούνται από τα θύματα θα εξασφαλισθούν.

4.2. Μακροπρόθεσμες και σε Μακρο-Επίπεδο Συνέπειες των Διακρίσεων

Η διάκριση προκαλεί συχνά μια *αλυσιδωτή αντίδραση μειονεκτημάτων*. Παραδείγματος χάρη, όταν σου αρνούνται μια ευκαιρία εργασίας ή όταν πληρώνεσαι με χαμηλότερη αμοιβή, μπορεί να οδηγηθείς σε μια κατάσταση όπου να πρέπει να επιλέξεις μεταξύ ενός μικρότερου και φθηνότερου διαμερίσματος, ή μιας λιγότερο ακριβής τοποθεσίας, στην οποία μπορεί να υπάρχουν και άλλοι άνθρωποι που κινδυνεύουν με στερήσεις και στην οποία η γενική δυσανεμία μπορεί να δημιουργήσει ένα μάλλον εχθρικό περιβάλλον. Τα μειονεκτήματα γενικά τείνουν να αλληλο-ενισχύονται.

Όταν αυτές οι διαδικασίες των μειονεκτημάτων λαμβάνουν χώρα επί μακρό και σε μεγάλη κλίμακα, το άτομο μπαίνει σε μια κατάσταση όπου οι αρνητικές στάσεις (συμπεριλαμβανομένων των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων) προς μια ομάδα (όπως οι εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες) και οι περιπτώσεις διακρίσεων ενάντια στα μέλη εκείνης της ομάδας, αρχίζουν να αλληλο-ενισχύονται. Αυτή η κατάσταση θα μπορούσε να ονομαστεί ο *φαύλος κύκλος της διάκρισης* και να περιγραφεί ως εξής:

Η αιτιώδης σύνδεση μεταξύ των στάσεων και της διάκρισης έχει εξεταστεί πιο πάνω, όπως επίσης και η σύνδεση μεταξύ της κοινωνικής απόστασης και των στάσεων. Αυτή η απεικόνιση προσθέτει μια ακόμη

διάσταση στην εικόνα, δηλαδή την αιτιώδη σύνδεση μεταξύ των στάσεων, της διάκρισης και των κοινωνικοοικονομικών διαφορών. Η διάκριση, από τη φύση της, οδηγεί μακροπρόθεσμα σε κοινωνικοοικονομικές διαφορές μεταξύ ομάδων ανθρώπων, ειδικά όσον αφορά τις εθνικές και τις θρησκευτικές μειονότητες. Το ευρύ κοινό είναι, παρόλα αυτά, συχνά τυφλό ως προς τις πραγματικές αιτίες αυτών των διαφορών και τείνει να χρησιμοποιεί αυτές τις διαφορές ως απόδειξη της κατώτερότητας ή άλλης ατέλειας από μέρους των θυμάτων (κατηγορώντας το θύμα - φαινόμενο), ενισχύοντας κατά συνέπεια τα υπάρχοντα στερεότυπα που ενισχύουν τις διακρίσεις στο διηνεκές. Επιπλέον, οι κοινωνικοοικονομικές διαφορές μεταξύ ομάδων ανθρώπων τείνουν να αυξάνουν την κοινωνική απόσταση, καθώς άνθρωποι που ανήκουν σε διαφορετικές οικονομικές και κοινωνικές ομάδες έχουν μικρότερη εκούσια αλληλεπίδραση. Έτσι έχει διαμορφωθεί ο φαύλος κύκλος της διάκρισης.

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι υπάρχει μια σύνδεση μεταξύ της διάκρισης και της κοινωνικής απόστασης, δεδομένου ότι είναι συνήθως ψυχολογικά ευκολότερο να κάνει κάποιος διακρίσεις σε βάρος των ανθρώπων με τους οποίους δεν είναι οικείος.

5. Ο ρόλος του Νόμου και του Νομικού Συστήματος στον Αγώνα Κατά των Διακρίσεων

Ο νόμος είναι ίσως το σημαντικότερο όργανο στον αγώνα κατά της διάκρισης. Ο νόμος απεικονίζει τις πιο θεμελιώδεις αξίες της κοινωνίας και διαβιβάζει ένα μήνυμα για το τι είναι αποδεκτό ή όχι στην κοινωνία. Ο νόμος δημιουργεί επίσης κοινωνική σταθερότητα, με τη δημιουργία νόμιμων προσδοκιών για τον τρόπο που οι άνθρωποι πρέπει να συμπεριφέρονται στις διάφορες καθημερινές καταστάσεις. Ο νόμος κατά των διακρίσεων είναι ένα ουσιαστικό εργαλείο για την εξασφάλιση της λειτουργίας της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Έχοντας αυτό υπόψη, είναι απαραίτητο να ρίξουμε μια πιο κοντινή ματιά σε αυτά που ο νόμος και ο νόμος κατά των διακρίσεων ειδικότερα, περιμένουμε να κάνει και ποιές είναι οι προκλήσεις για την κατάλληλη λειτουργία του νομικού συστήματος.

5.1. Τι μπορούν να κάνουν ο Νόμος και το Νομικό Σύστημα

Ο στόχος οποιουδήποτε νόμου είναι να τροποποιεί τη συμπεριφορά εκείνων που υπόκεινται σε κανονισμό, προκειμένου να πραγματοποιηθεί μια επιθυμητή έκβαση.³⁴ Συγχρόνως ο νόμος έχει συμβολική αξία στην περιγραφή των θεμελιωδών αξιών της κοινωνίας. Όμως οι θεσπίσεις, από μόνες τους, αποτελούν μόνο ένα κομμάτι κειμένου σε ένα χαρτί - για να παράγουν τις επιθυμητές εκβάσεις, πρέπει προφανώς να τις χρησιμοποιήσουν οι άνθρωποι.³⁵ Η μεγαλύτερη πρακτική χρήση των νομικών κανόνων πραγματοποιείται όχι στη δικαστηριακή πρακτική, όπως συχνά εσφαλμένα θεωρείται, αλλά στις καθημερινές σχέσεις μεταξύ των απλών ανθρώπων.³⁶ Προκειμένου να υπακούσουν το νόμο οι άνθρωποι, πρέπει να τον γνωρίζουν. Αυτό υπογραμμίζει την ανάγκη για τη διάδοση της πληροφόρησης, τη θέσπιση μέτρων ευαισθητοποίησης και στον τομέα της νομοθεσίας κατά των διακρίσεων.

Ο ρόλος των δικαστικών μηχανισμών (όπως οι διαδικασίες ενώπιον των δικαστηρίων) είναι μεγάλης σπουδαιότητας, καθώς οι άνθρωποι δεν τηρούν πάντα το νόμο: υπάρχει ένα χάσμα μεταξύ αυτού που είναι

ιδανικό και αυτού που είναι πραγματικό. Δικαστήρια καθώς και Επιτροπές Ισότητας και ο θεαμός του Συνηγόρου του Πολίτη, όπου υπάρχουν, συμβάλλουν αποτελεσματικά στη γεφύρωση αυτού του χάσματος. Επιπλέον, ο ρόλος τέτοιων δικαστικών και ημι-δικαστικών οργανισμών είναι θεμελιώδης, εφόσον δια μέσου της νομολογίας οι, συχνά μάλλον ασαφώς διατυπωμένες, διατάξεις του νόμου επιτυγχάνουν την ακριβή τους ερμηνεία.

Αυτός ο ρόλος ισχύει και για την νομοθεσία κατά των διακρίσεων. Οι λειτουργίες οποιουδήποτε νόμου, συμπεριλαμβανομένου και αυτού κατά των διακρίσεων, εκτείνονται σε τρεις τομείς: προληπτικά, διορθωτικά και σωφρονιστικά. Ο νόμος δρα ως περιορισμός στην ανεπιθύμητη δράση των ατόμων και των ιδρυμάτων (προληπτικός ρόλος του νόμου), παρέχει μια θεραπεία στα θύματα της διάκρισης (διορθωτικός ρόλος του νόμου) και τιμωρεί εκείνους, που κάνουν διακρίσεις (σωφρονιστικός ρόλος του νόμου). Στηριζόμενοι σε αυτή την ανάλυση, μπορούμε να δούμε ότι προβάλλει η ανάγκη για δυο είδη δράσεων, σε σχέση με τη σωστή λειτουργία του νόμου και των νομικών συστημάτων:

- Εκπαίδευση και δημόσια εκστρατεία προκειμένου α) να αυξηθεί η αντίληψη και η γνώση στο ευρύ κοινό, όσον αφορά το περιεχόμενο του νόμου και β) να ευαισθητοποιηθεί το ευρύ κοινό, προκειμένου να ενισχυθεί η συμμόρφωση με το νόμο (προληπτική μακροχρόνια στρατηγική),
- Δημιουργία αποτελεσματικών δικαστικών συστημάτων προκειμένου α) να επιτραπεί στα θύματα της διάκρισης (εκείνα που δεν ωφελήθηκαν από τα αποτελέσματα της προληπτικής μακροπρόθεσμης στρατηγικής) να επιδιώξουν μια κατάλληλη αποκατάσταση (διορθωτικός ρόλος), β) να τιμωρούνται οι παράνομοι (σωφρονιστικός ρόλος) και γ) να γίνονται υπενθυμίσεις σε εκείνους που πιθανώς θα αποπειραθούν να κάνουν διακρίσεις (προληπτικός ρόλος).

Αν κάποιος αναλύσει το ρόλο του νόμου περισσότερο, μπορεί να παρατηρήσει ότι ένα αποτελεσματικό νομικό σύστημα σε σχέση με τις διακρίσεις, πρέπει να είναι σε θέση να εκπληρώσει εννέα στόχους: α)να παρέχει μια σαφή δήλωση της δημόσιας πολιτικής, β)να παρέχει μια αποτελεσματική αποκατάσταση στα μεμονωμένα θύματα διακρίσεων, γ)να μειώνει τη συστηματική διάκριση, με την αλλαγή των πολιτικών και των πρακτικών που έχουν ως αποτέλεσμα την έμμεση διάκριση, δ)να προβλέπει την ειρηνική και τακτική διευθέτηση των διαμαρτυριών και έτσι να εκτονώνει την ένταση, ε)να τιμωρεί το δράστη, στ) να δρα σαν αποτρεπτικός παράγοντας στη μεροληπτική δράση γενικά, ζ)να μειώνει την προκατάληψη, με την αποθάρρυνση της συμπεριφοράς στην οποία η προκατάληψη βρίσκει την έκφρασή της, η) να προωθεί την ευαισθητοποίηση του κοινού, μέσα από υποδειγματικές περιπτώσεις, σχετικά με το περιεχόμενο του νόμου κατά των διακρίσεων και θ)να αναπτύσσει και να εκφράζει, δια μέσου της νομολογίας, με περισσότερη σαφήνεια το δόγμα του νόμου κατά των διακρίσεων.³⁷

Σε απάντηση των προσδοκιών που αναμένονται από το νόμο κατά των διακρίσεων, η βασική επιλογή που αντιμετωπίζει ο νομοθέτης, είναι η χρησιμοποίηση του αστικού δικαίου ή του ποινικού δικαίου. Τα πλεονεκτήματα του ποινικού δικαίου βρίσκονται στο ότι - στις περισσότερες χώρες - οι αγωγές κατατίθενται από ένα δημόσιο κατήγορο και οι παραβάσεις έχουν επισήμως ερευνηθεί από την αστυνομία, μειώνοντας κατά συνέπεια τον όγκο εργασίας, ευθύνης και κινδύνου από την πλευρά του ενάγοντος. Το ποινικό δίκαιο επίσης μεταβιβάζει αποτελεσματικά το μήνυμα ότι η διάκριση καταδικάζεται κοινωνικά. Τα πλεονεκτήματα του

αστικού δικαίου βρίσκονται στο γεγονός ότι το επίπεδο απόδειξης δεν είναι τόσο υψηλό όπως στη ποινική δικαιοσύνη, η αποκατάσταση (συμπεριλαμβανομένης της χρηματικής αποζημίωσης) μπορεί να είναι προσαρμοσμένη καλύτερα στα συγκεκριμένα γεγονότα της περίπτωσης και το θύμα μπορεί να έχει πρακτικά καλύτερο έλεγχο της διαδικασίας.³⁵ Επίσης οι διαδικασίες συμβιβασμού παρέχουν σε μερικές περιπτώσεις μια βιώσιμη εναλλακτική λύση, και σε μια ιδανική κατάσταση όλοι αυτοί οι τρεις «δρόμοι» της αποκατάστασης θα πρέπει να βρίσκονται στη διάθεση του θύματος της διάκρισης, ώστε αυτό να επιλέξει.

5.2. Προκλήσεις για τη Λειτουργία του Νομικού Συστήματος

Οι προαναφερθέντες στόχοι δεν επιτυγχάνονται εύκολα. Στην πράξη, στις περισσότερες αρμοδιότητες υπάρχουν διάφορα εμπόδια ως προς το να λειτουργήσει θετικά η νομοθεσία κατά των διακρίσεων. Ο Christopher McCrudden, ένας προεξέχων νομικός ακαδημαϊκός στον τομέα αυτό, έχει επισημάνει την ύπαρξη των ακόλουθων ιδιαίτερων εμποδίων:

- Ανεπάρκεια θεσμικής βοήθειας στους διαδίκους σε ατομικό επίπεδο
- Ανάγκη να πληρωθούν οι μεγάλες δαπάνες, για να αρχίσει και να ολοκληρωθεί η προσφυγή στο δικαστήριο, με επιτυχία
- Έλλειψη εκπαιδευμένων και με κίνητρα δικηγόρων και άλλων αντιπροσώπων
- Ανεπάρκεια των παρεχομένων μέτρων αποκατάστασης, είτε για να αποζημιωθεί το άτομο πλήρως οικονομικά, ή για να εξασφαλιστεί ότι το θύμα αποκαταστάθηκε σε σχέση με την αδικία που του έγινε
- Ανεπαρκής γνώση των αρχών του νόμου κατά των διακρίσεων από νομικούς επαγγελματίες, που οδηγεί στο να μη εξασφαλίζουν τα θύματα την αποκατάσταση που δικαιούνται
- Απουσία επαρκών πληροφοριών στη διάθεση ενός πραγματικού ή πιθανού ενάγοντος.³⁹

Μερικά από τα πιο πάνω προσδιορισμένα εμπόδια, είναι τέτοια που μπορούν να λυθούν μόνο με πολιτική δράση. Αυτά περιλαμβάνουν το θέμα των δαπανών σχετικά με την προσφυγή στο δικαστήριο, την ανεπάρκεια της αποκατάστασης των θυμάτων και την ανεπάρκεια της θεσμικής βοήθειας. Παρόλα αυτά, όταν βρισκόμαστε αντιμέτωποι με την παροχή κινήτρων και εκπαίδευσης στους δικηγόρους, με την συχνά ανεπαρκή γνώση του νόμου κατά των διακρίσεων από νομικούς επαγγελματίες και με την απουσία επαρκούς πληροφόρησης, πρέπει να παίρνουμε μέτρα με άμεσο τρόπο.

Ενόψει του αυξανόμενου αριθμού και πολυπλοκότητας των εθνικών, υπερεθνικών και διεθνών νομοθεσιών για την καταπολέμηση των διακρίσεων, υπάρχει μια σαφής ανάγκη για μεγαλύτερη εμπειρία των δικηγόρων που εργάζονται σ' αυτόν τον τομέα. Αυτό ισχύει ειδικά για τους νομικούς που εργάζονται με ή μέσα στα δικαστικά συστήματα, όπως οι δικαστές, οι εισαγγελείς και οι συνήγοροι. Ένας ουσιαστικός τρόπος να αυξηθεί η πείρα σε αυτόν τον τομέα, είναι η μεγαλύτερη εξειδίκευση των δικαστών, των εισαγγελέων και των συνηγόρων, πάνω στη νομοθεσία κατά των διακρίσεων.⁴⁰

ΠΗΓΕΣ:

- Adorno, Theodor W. et al** (1982). *The Authoritarian Personality*, Abridged Edition. New York: Norton.
- Björge, Tore** (1997). *Racist and Right-Wing Violence in Scandinavia: Patterns, Perpetrators and Responses*. Otta: Ait Enger A/S.
- Bovenkerk, Frank** (1992). *A Manual for International Comparative Research on Discrimination on the Grounds of "Race" and Ethnic Origin*. Geneva: ILO.
- Duckitt, John** (1994). *The Social Psychology of Prejudice*. London: Greenwood.
- Fredman, Sandra** (2002). *Discrimination Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Griffiths, John** (1999). "The Social Working of Anti-Discrimination Law", in Loenen & Rodrigues (1999).
- Hallberg, Pekka et al** (eds) (1999). *Perusoikeudet*. Juva: WSLT.
- Horkheimer, Max** (1982). "Foreword for Studies in Prejudice", in T.W. Adorno et al. (1982).
- Jasinskaja-Lahti, Inga et al** (2002). *Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Liebkind, Karmela & Haaramo, Juha & Jasinskaja-Lahti, Inga** (2000). "Kannattaa tutustua paremmin", in Liebkind, Karmela (ed). *Monikulttuurinen Suomi: Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus (2000).
- Loenen, Titia & Rodrigues, Peter** (eds.) (1999). *Non-Discrimination Law: Comparative Perspectives*. The Hague: Kluwer.
- MacEwen, Martin** (1995). *Tackling Racism in Europe. An Examination of Anti-Discrimination Law in Practice*. Oxford: Berg Publishers.
- Malik, Kenan** (1996). *The Meaning of Race: Race, History and Culture in Western Society*. Basingstoke: Macmillan.
- McCrudden, Christopher** (1999). "Regulating discrimination", in Loenen & Rodrigues (1999).
- McCrudden, Christopher** (ed) (1998). *Regulation and Deregulation*. Oxford: Clarendon Press.
- Mkhopadhayay, Carol C. and Moses, Yolanda** (1997). Reestablishing 'Race' in Anthropological Discourse. *American anthropologist* 99(3) (1997).
- Scheinin, Martin** (1999). "Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kielto", in Hallberg et al (1999).
- Young, Karen** (1999). "The Private Enforcement of Competition Law", in McCrudden (1998).
- 1 Ο συντάκτης θα επιθυμούσε να ευχαριστήσει τους συναδέλφους του που συμμετείχαν στο νομικό πρόγραμμα κατάρτισης, ιδιαίτερα την κα Sophie Latraverse και την κα Birgit Weyss, για το σχολιασμό του σχεδίου κειμένου.
- Εντούτοις, ο συντάκτης έχει κρατήσει την τελευταία λέξη για τον ίδιο και είναι έτοιμος απόλυτα υπεύθυνος για το αποτέλεσμα.
- 2 Έχω βάλει το θέμα που καλείται "φυλετικό" σε εισαγωγικά, επειδή σύμφωνα με την τρέχουσα επιστημονική αντίληψη δεν υπάρχουν χωριστές φυλές. Η έννοια της "φυλής" είναι πρώτιστα ένα κοινωνικό κατασκευάσμα, μια έννοια που χρησιμοποιείται στην καθημερινή γλώσσα, για να δείξει τις ορατές διαφορές μεταξύ των ανθρώπων, ενώ αυτού του είδους οι διαφορές είναι μάλλον ασήμαντες από την άποψη π.χ. της βιολογίας.
- 3 Η αυξανόμενη παγκοσμιοποίηση έχει οδηγήσει σε εξελίξεις και άλλους τομείς του νόμου εκτός από τη μη-διάκριση «strictu sensu», δηλαδή τα δικαιώματα των μεταναστών και τα δικαιώματα των μειονοτήτων. Αυτά

δεν θα συζητηθούν σε αυτό πλαίσιο. Επιπλέον πρέπει να λεχθεί ότι, όλα τα κράτη δεν είναι συμβαλλόμενα μέρη στις σχετικές διεθνείς συνθήκες, που παρέχουν αυτά τα δικαιώματα.

4 Βλ. Martin Scheinin, “Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kielto” Hallberg και λοιποί (eds) Perusoikeude t. WSLT 1999, σελ. 234.

5 Martin MacEwen, “Tackling Racism in Europe”. Μια εξέταση του νόμου αντί-διάκρισης στην πράξη. Οξφόρδη: Berg (1995), σελ. 24.

6 Για μια διαφορετική αντίληψη της ισότητας, βλέπε π.χ. Fredman το 2002, 1-26, και MacEwen, 1995, 22 - 25.

7 MacEwen, 25

8 Όσον αφορά στις ιδιαίτερες περιπτώσεις, κάποιος πρέπει πάντα να συμβουλευτεί τους κατάλληλους συγκεκριμένους ορισμούς (ή τη διατύπωση) που απαντάται στην διεθνή, Κοινωνική και εθνική νομοθεσία. Αυτά συζητούνται στα κεφάλαια III και IV αυτού του εγχειριδίου.

9 Ο όρος καταφατική δράση είναι επίσης αυτός που χρησιμοποιείται στις δύο νέες Οδηγίες της ΕΕ για την 1ση Μεταχείριση, δηλαδή την Οδηγία του Συμβουλίου 2000/43/ΕΚ για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης μεταξύ των προσώπων ανεξάρτητα από φυλετική ή εθνική προέλευση (εφεξής Οδηγία για τη Φυλετική Ισότητα), και την Οδηγία του Συμβουλίου 2000/78/ΕΚ που καθιερώνει το γενικό πλαίσιο για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και το επάγγελμα. Μερικά διεθνή έγγραφα για τα ανθρώπινα δικαιώματα αναφέρονται σε αυτήν την έννοια ως “ειδικά μέτρα” (εφεξής Οδηγία για το Πλαίσιο Απασχόλησης).

10 Benjamin Bowling, “Racial Harassment and the Process of Victimization”. Βρετανικό περιοδικό Εγκληματολογίας, τόμος 33, αριθ. 2.(1993).

11 Ομοίως.

12 Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών (που υιοθετήθηκε στις 26 Ιουνίου 1945, 59 STAT. 1031, T.S. 993, 3 Bevans 1153), Άρθρο 1.3. πρόσθετη έμφαση

13 Χάρτης Θεμελιωδών Ελευθεριών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000/С 364/01), Άρθρο 21.

14 Όπως στη Διεθνή Σύμβαση για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα και στη Διεθνή Σύμβαση για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, που υιοθετήθηκαν και τα δύο το 1966.

15 Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλέπε Timo Makkonen, Multiple, Compound, & Intersectional Discrimination-Bringing the Experiences of the Most Disadvantaged to the Fore. Ίδρυμα Ανθρώπινων Δικαιωμάτων Έκθεση υπαριθ. 11 (Απρίλιος 2002). Διαθέσιμη επίσης στο Διαδίκτυο: <http://www.abo.fi/institut/imr/norfa/timo.pdf>

16 Bovenkerk, A Manual for International Comparative Research on Discrimination on the Grounds of “Race” and Ethnic Origin. ILO, Γενεύη 1992.

17 Η Οδηγία του Συμβουλίου 2000/43/ΕΚ για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης μεταξύ προσώπων ανεξάρτητα από τη φυλετική ή εθνική προέλευση.

18 Η Οδηγία του Συμβουλίου 2000/78/ΕΚ που θεσπίζει ένα γενικό πλαίσιο για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και στο επάγγελμα. Μερικά διεθνή έγγραφα των ανθρώπινων δικαιωμάτων αναφέρονται σε αυτήν την έννοια ως “ειδικά μέτρα”.

19 Horkheimer, “Foreword for Studies in Prejudice”, in T.W. Adorno et al, The Authoritarian Personality, Abridged Edition. Norton 1982, σελ. 11.

20 Brown (1995), Prejudice-Its Social Psychology. Blackwell (1995), σελ. 11.

21 Brown (1995), σελ. 37.

- 22 Βλ. γενικά, Duckitt, John, *The Social Psychology of Prejudice*. Λονδίνο 1994.
- 23 Liebkind, Karmela & Juha Haaramo & Inga Jasinskaja-Lahti, "Kannattaa tutustua paremmin", στη Liebkind, Karmela (ed), *Monikulttuurinen Suomi: Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Ελσίνκι 2000.
- 24 Brown (1995), σελ. 269.
- 25 Brown (1995), σελ. 117.
- 26 Duckitt, σελ. 26.
- 27 Ομοίως, 41.
- 28 Ομοίως, 42.
- 29 Για το ότι ο ρατσισμός, ο σεξισμός, η ομοφοβία κ.λπ... είναι ειδικές περιπτώσεις του γενικότερου φαινομένου της προκατάληψης, βλέπε Brown (1995), σελ. 8.
- 30 Βλ. Carol C. Mkhopadhayay και Yolanda T. Moses, "Reestablishing 'Race' in Anthropological Discourse", *American anthropologist* 99 (3) (1997), σελ. 518, και Kenan Malik, *The Meaning of Race: Race, History and Culture in Western Society*. Basingstoke: Macmillan (1996).
- 31 Σύμφωνα με διεθνείς συγκριτικές μελέτες στον τομέα της φυλετικής ή εθνικής διάκρισης, περίπου 2.5% - 25% όλων των ανθρώπων που έχουν υποστεί τέτοιου είδους διάκριση, ανέφεραν το γεγονός στην αστυνομία. Βλ. Tore Bjorgo, *Racist and Right-Wing Violence in Scandinavia: Patterns, Perpetrators and Responses*. Otta: Ait Enger A/S (1997).
- 32 Inga Jasinskaja-Lahti et al, *Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia*. Helsinki: Gaudeamus (2002), σελ. 137 - 141.
- 33 Βλ. John Griffiths, *The Social Working of Anti-Discrimination Law*, στην Titia Loenen & Peter R. Rodrigues, *Non-Discrimination Law: Comparative Perspectives*. Χάγη 1999, σελ. 317.
- 34 Cf. Karen Young, *The Private Enforcement of Competition Law*, στο C. McCrudden (ed) *Regulation and Deregulation*, Clarendon Press (1999).
- 35 Βλ. John Griffiths, *The Social Working of Anti-Discrimination Law*, στο Titia Loenen & Peter R. Rodrigues, *Non-Discrimination Law: Comparative Perspectives*, Kluwer (1999).
- 36 Ομοίως, σελ. 321.
- 37 Βλ. επίσης Martin McEwen, *Tackling Racism in Europe. An Examination of Anti-Discrimination Law in Practice*.
- Οξφόρδη: Berg Publishers (1995), Σ. 27-28.
- 38 Ομοίως, σελ. 29-30.
- 39 McCrudden, "Regulating discrimination", στο Loenen & Rodrigues, σελ. 302.
- 40 Βλ. ομοίως. Η εναλλακτική λύση της εξειδίκευσης, είναι η εισαγωγή της ολοκληρωμένης κατάρτισης στη νομοθεσία κατά των διακρίσεων στα προγράμματα σπουδών των σχολών νομικής, πράγμα που φαίνεται - προς το παρόν - απίθανο στην Ευρώπη.

